

ETNOGRAFIE

Sărbătorile anului și vârstele omului

Daniela Oltean

Era firesc ca un popor care s-a format și a trăit aproape în totalitate la sat, vreme de două milenii, să fie mult mai apropiat de ciclurile anului, determinate de schimbarea poziției Soarelui pe cer, decât orice alt popor care a avut șansa să beneficieze de spațiul închis al unei cetăți sau al unui oraș.

Dacă societatea occidentală se rupe treptat de contactul direct cu natura prin ampla înflorire pe care au avut-o acolo orașele, începând cu sec. IX în schimb, românii nu numai că au avut de înfruntat o continuă teroare a istoriei, dar chiar mai mult: au fost sub vreme, au depins mai mult decât oricare popor de vârstele anului. Dacă sărbătorile occidentalilor rezidă în esența lor în latura de carnaval pe care o poartă, sărbătorile românești scot în evidență atât prin număr, cât și prin modul lor de manifestare o formă de viață prin excelență vegetativă.

Bălciriile și sărbătorile ce derivă din ținerea târgurilor, la români, au pătruns abia acum două secole și nu au nici pe departe ponderea ce o dețin sărbătorile legate de ciclurile anului. Dacă Occidentul glisează undeva pe o poziție mediană, între natură și om, în ce privește ancorarea lui în substanța vieții, de aici derivând și aspectele eroice sau erotice ale sărbătorilor sale, Europa Orientală, în speță România, putem spune fără a greși, că beneficia până acum un secol sau două, de îmbinarea elementelor de microcosmos și de macrocosmos în cadrul sărbătorilor sale.

Mircea Eliade vorbea în multe din cărțile sale de „creștinismul cosmic” românesc, iar Blaga de o întrepătrundere perfectă în orizontul culturii noastre a elementelor stilistice orizontale cu cele verticale. Pornind deci de la aceste considerații vom folosi în cele ce urmează metoda inductivă, presupunând din capul locului că viața omului are clare similitudini cu viața satului, similitudini reflectate în sărbătorile românești.

Vom constata astfel că anul, personificat adeseori în ipostaza lui Crăciun, a Turcii, etc. are în alcătuirea sa toate cele trei trepte ale devenirii specifice omului: nașterea, căsătoria, moartea. Sărbătorile vârstelor omului au în alcătuirea lor aceleași elemente ca și sărbătorile anului.

Începem așadar cu sărbătorile începutului de an, numite de noi sărbătorile nașterii. Acest ciclu cuprinde: Crăciunul, Sf. Vasile, Boboteaza, Sâmpietrul de Iarnă, sărbători ale anului ce au în alcătuirea lor aceleași elemente pe care le posedă și sărbătorile vârstelor omului: nașterea, purificarea, precum și elemente oraculare.

În scenariul Crăciunului se întâlnesc mai multe personaje, care în decursul secolelor și ale diverselor influențe exterioare, și-au schimbat sensibil funcțiile. Astfel, Crăciunul dintr-un personaj al noului (etimologic) se transforma după intrarea în scenă a creștinismului, într-un individ care moare exact pe data de 25 decembrie, dată când se naște noul Mediator în raporturile oamenilor cu Dumnezeu. Din cauza acestei substituții, care a determinat sensibile oscilații privind funcția atribuită vechiului Crăciun, elementul vechiului este plasat cu siguranță asupra Turcei. Dacă Crăciun moare sau nu pe 25 decembrie, în schimb, putem spune cu siguranță că Turca moare în jurul acestei date. Oricum, soția lui Crăciun, Crăciuneasa, se transformă într-o moașă bună care o asistă pe Maica Domnului la naștere, împotriva a tot ce relatează Evangheliile, chiar și a celor apocrife: „Crăciuneasa s-a dus de a moșit-o pe Maica Domnului” (1,109).

Există credința, în nenumărate părți ale țării, că numai moașele au dreptul de a lua copiii nou născuți în mână, deoarece ele sunt urmașele Crăciunesei, și care ca și aceasta au

măinile de aur. „Numai moaşa are dreptul de a lua copilul cu mâinile goale. Altcineva nu-i este iertat căci nu-i este bine” (2,408).

Urmează imediat după naștere, atât a omului, cât și a anului, elementele oraculare. În vreme ce ursitorii anului sunt cei trei Crai de la Răsărit, datină reflectată în mersul cu Steaua:

„Trei Crai de la Răsărit
Cu steaua au călătorit
Când din cale purcedea
Steaua 'nainte mergea”. (1,136).

ursirea omului se face de către ursitoarele femei, replicile românești ale anticilor Moire: „În prima noapte după naștere moaşa dormea lângă copil ca să i se arate în vis ursitoarele” (2,408). Există, așa cum cum se știe, un întreg ritual de întâmpinare a acestor ursitoare, în așa fel încât soarta copilului să fie „țesută” într-o manieră cât mai benefică pentru el.

Ritualurile oraculare culminează la 1 ianuarie de Sfântul Vasile. După 6 zile, la 6 ianuarie urmează Boboteaza, când are loc purificarea prin apă a casei, precum și de preot a apelor curgătoare, procedeu prin care se alungă dracii din ele (3,16).

Cât privește viața noului născut, trebuie remarcat că botezul său se efectuează „La 8 zile de la naștere... În ziua botezului vine nănașa acasă ca să ia pruncul și să-l ducă la biserică” (2,140). Un element foarte interesant a acestei perioade, element ce ține de sărbătorile anului, este acela referitor la Sâmpietrul de Iarnă (la 10 zile după Boboteaza), și care lipsește sau a fost pierdut din sărbătorile omului... Posibilele urme se vor mai fi păstrând numai în Balada Șarpelui, ce se referă la individul în pubertate și care comportă rituri de inițiere. Se știe deci, că la Sâmpietrul de Iarnă, Petru orânduiește fiecare lup după prada sa. Nu poate să ne scape asemănarea dintre lupul supus unui patron, în speță Sf. Petru, cel mai interesant și mai enigmatic dintre sfinți, și lupul inițiat, care la origini era și inițiatorul fiecărei odrasle. Confreeriile Völkerwanderung, despre care scrie M. Eliade, poate tocmai la acest aspect se referă. Oricum, precizăm încă de pe acum, și vom reveni și pe mai departe: Sf. Petru și lupii săi intervin după fiecare moment de criză al anului, trădând de fiecare dată ritualuri ce țin de vârstele omului. Astfel, la 16 ianuarie, Sf. Petru împarte lupii și prada, procedură ce relevă clar valențe inițiatice. La 29 iunie, după solstițiul de vară, Sf. Petru și lupii săi comportă proceduri legate de răscumpărarea sufletelor din robia Diavolului, implicându-se deci în acte eroice ce țin de maturitatea omului și a anului; iar la Filipi, la 4-6 noiembrie, acțiunile lupilor lui Petru ne indică semnificații funerare.

După fiecare moment crucial al anului, de prefaceri majore, urmează acest Sf. Petru și lupii săi, care deschid zile închinare morților. După fiecare etapă de acest tip, să-i spunem Katartica, urmează o nouă vârstă a anului.

Trecem acum la cea de-a doua etapă a anului și a omului, și la sărbătorile legate de ea. Acest ciclu cuprinde Rusalile, Sânzienele, Sf. Petru, Sf. Ilie. Nota esențială a acestei etape este sinteza, legătura contrariilor, precum și trecerea de la imatur și rău, la matur și bine... La 50 de zile după Paște vin Rusalile, privite în unele zone ale țării ca flice ale lui Rusalim Împărat, dușman fățiș al creștinismului (4,18). Mai poartă și denumirea de Iele, Frumoase, Dânsule. Au în general puteri malefice. Împotriva lor luptă Călușarii: „Poporul crede că ei au puteri vindecătoare dacă joacă peste cei pociți de Zâne” (4,56). „În ziua de Rusalii nimeni nu trebuie să doarmă, ci să petreacă pe Călușari pe unde vor juca, iar dacă va trebui să se culce să-și pună sub căpăți un cuțit, ca să nu se trezească pociți” (4,69).

După ce echilibrul forțelor binelui și ale răului s-a restabilit, este deschisă în toată plenitudinea sa următoarea secvență a ciclului: căsătoria dintre cer și Pământ, dintre băieți și fete. Este momentul de apogeu din viața omului și a anului, când sevele viului ajung până în cele mai umbrite cotloane ale ființării. Este timpul unirii.

Fetele care vor să se mărite, alături de băieții apți de însurat, se strâng prin sate de Sânziene, pe înserat. Băieții fac ruguri, aprind focurile și se învârtesc în sensul mișcării

soarelui, strigând:

„Du-te soare, vino lună
Sânzienele îmbună
să le crească floarea floare
galbena mirositoare
fetele să se adune
să le prindă în cunune
să le pună la pălărie
struțuri pentru cununie.
Boalele să le răstească
până-n toamnă să urătească” (2,399).

La Sânziene, chiar Soarele umbla să se însoare cu Luna. Acum microcosmosul și macrocosmosul nu formează decât trepte superioare în devenirea ființei. Structura lor este identică. Doar o diferență de majusculă le separă:

„Soimanul de Soare
E puternic mare
Umbla să se însoare
Vremea l-a venit
De căsătorit.
.....(4,90).

Pentru a se marca arhaica hierogamie dintre elementele opuse, nu întâmplător Sânzienele coincid cu Sf. Ioan de Vară. Cununile de flori ce se aruncă acum pe casă, în zorii zilei, ca să aducă belșug, nu diferă deloc ca funcție de cununile mireseilor.

Un ritual pierdut la românii din Transilvania, dar păstrat la aromâni, este cel al taghianilor (traducerea grecească a Sânzienelor). Fetele împodobesc o găleată ca pe o mireasă și o poartă aidoma. Cu apa din găleată se vor stropi atât băieții cât și fetele. Găleata este împodobită cu trandafiri roșii (4,100).

Ciclul nunții de Sânziene este încheiat cu un episod didactic, de cea mai înaltă valoare: muțirea cucului. Valoarea pedagogică rezidă în aceea că scoate în lumină, într-o modalitate dintre cele mai elocvente, interdicția încălcării fidelității matrimoniale. Natura și omul au făcut din bietul cuc un „țap ispășitor”. În ziua de Sânziene muțește cucul, care a cântat întruna de la Bunavestire. Despre acest cuc se spune că nu mai este cel adevărat, ci este soția sa, Sava, care l-a înșelat cu privighetoarea. Sava, își caută soțul în tot acest timp. Cât despre cucul adevărat, se spune că el a piecat în cer sau că s-a transformat în vultur sau uliu (4,107). Se mai spune că cine îl va împușca pe cuc și-l va mânca fără pâine și sare, iar capul îl va purta întotdeauna cu sine, acela va fi iubit de toată lumea (4,111).

După cele două sărbători dominate de forțe malefice și benefice feminine, urmează alte două sărbători închinatelor unor sfinți maturi: Sf. Petru de Vară și Sf. Ilie (29 iulie), care încheie de altfel acest ciclu de apogeu al anului. Acum Sf. Petru, mâna dreaptă a Ziditorului, apără oamenii de balaurul care aduce grindina și răscumpără sufletele celor duși în robia Diavolului, înșelându-l. De Sf. Petru aveau loc târgurile de fete de pe munții înalți și marile Nedei unde erau pețite fetele. Exemplu este Târgul de fete de pe Muntele Găina (4,153). Celălalt sfânt matur care luptă în această perioadă împotriva Diavolului, este Sf. Ilie, stăpânul tunetelor (4,175).

Intervalul de la 20 iulie până la 8 septembrie, în care se sărbătoreau Schimbarea la Față, Sf. Mărie Mare și Mică, este un ciclu intermediar, ce face trecerea de la perioada de maximă expansiune a viului, la perioada de retragere a vieții sub umbrele morții. După ce rând pe rând s-au perindat sfinții și sfințele în toată plinătatea benefică a forței lor, urmează sfinții slabi, bătrâni, acoperiți de nevoi și aproape incapabili să lupte cu întunericul și cu moartea.

Astfel, cel de-al treilea ciclu intră pe rol în intervalul dintre Sf. Dumitru și Crăciun. La

26 octombrie se sărbătorește Moșii lui Simedru sau Sâmbăta Morților, ori a moșilor (4,62). La 8 noiembrie este sărbătorit Sf. Arhanghel Mihail, cel care conduce sufletele celor morți spre locul de odihnă (7,82). După 11 noiembrie începe Postul Crăciunului, marcat prin Filipi, sărbători care continuă vechile Lupercalii romane. Lupul devine acum un animal dominant, prezent pretutindeni, având o înfățișare psihopompă. Ciclul acesta dominat de moarte, culminează cu Sf. Andrei de Iarnă (30 noiembrie), când între viață și moarte pare să se fi distrus chiar și ultimul zăgaz. Morții sunt prezenți acum printre cei vii, iar cei vii, printre cei morți. După ce moartea pare să triumfe în lupta cu viața și cu lumina, se ivesc ca prin minune câțiva sfinți aproape neputincioși, care reușesc să încline balanța către viață: Sf. Toader și Sf. Nicolaie. În unele părți ale țării, de la 6 decembrie și până la Crăciun începe să se umble cu Capra. Vechiul, Întunericul, Moartea trebuie să dispară prin acest rit de magie imitativă, așa cum moare și capra. Numai în urma acestui rit expiatoriu Noul va fi capabil să se nască.

Mascații apar atât la priveghiul de înmormântare al omului, cât și la „priveghiul anului”, aproape sub aceeași înfățișare. Vom arăta ceva mai încolo că structura celor două priveghiuri este analoagă. Acolo unde nu moare sau unde în scenariul sfârșitului de an nu este reprezentată moartea Crăciunului, moare cu obligativitate Capra sau invers. Iată câteva date despre moartea și îngroparea Crăciunului și apoi despre moartea și îngroparea Caprei.

În satul Niriș, la confluența Someșurilor, pe data de 28 decembrie, era îngropat Crăciunul. Un fecior se îmbrăca în popă și apoi era dus la groapă, după care i se cânta:

„Măi Crăciunule, măi bătrâne
Astăzi te îngropăm pe tine
Haideți toți, cu mic cu mare
Să ducem Crăciunul în vale” (6,152).

Despre Capră: după ce pornește de Sf. Nicolaie, ea vizitează toate casele satului, până la Crăciun, într-o veselie generală.

Urmează ospățul Turcei, după care ea devine tristă, știind că va muri. În cele mai multe locuri, Capra era împușcată de Anul Nou, dar nu lipseau nici satele unde era răpusă de Crăciun. Schimbarea datei de împușcare a Turcii, relevă mutarea de începere a Anului Nou de la 25 decembrie, la 1 ianuarie.

Nu trebuie scăpat din vedere că atât la „priveghiul anului”, în ajun de Crăciun, cât și la priveghiul omului se împărțeau colaci.

Priveghiul omului are aceiași succesiune de momente vesele și triste pe care o comportă și ritualul Turcei. Iată câteva mărturii culese de echipa lui D. Gusti la Clopotiva, exact lângă Ulpia Traiana: „Priveghiul, la care se petrece cu veselie, glume și jocuri, nimic nedând caracterul unei ceremonii triste. Priveghiul ține toată noaptea. Abia dimineața, în răsăritul soarelui și seara, în apusul lui, se cântă mortul, și numai atât” (2,428). Jocurile de priveghi din Clopotiva ne duc cu gândul la jocurile, din diverse regiuni ale țării, desfășurate în perioada Crăciunului: Calul, Sărutarea la ușă, banii din biid, omul cu copii, Leul în nap, Teatru, Măța oarbă, Mișca, Ața (2,430).

Astăzi, când omul nu mai poate antropomorfiza decât mașina și mijloacele ce-l ajută să-și ușureze viața, un asemenea ritm de viețuire este definitiv pierdut. Întoarcerea la natură este o formulă ce redă doar nostalgia după vechile societăți tradiționale, în care ritmul vieții era impus în cea mai mare măsură de ritmul naturii. Și dacă ne este imposibil să ne întoarcem către capetele vieții, suflul simțirii lui Ovidiu ne poate veni ca o umilă consolare livească:

„Anul e împărțit și el de la natură în patru anotimpuri asemănătoare cu treptele ce le străbat oamenii în cursul vieții lor. Primăvara e zglobie, veselă și jucăușă, ca un copil neastâmpărat; vara face să se coacă roadele pământului, așa cum încep să se coacă mîntea și trupul copilului ajuns în anii tinereții. Urmează toamna, mai domoală, ca și omul ajuns la anii bărbăției depline. Vine, în sfârșit, iarna, posomorâtă, cu covorul ei alb de zăpadă, ca și bătrânețea care încununează viața și strădaniile oamenilor. Așa e legea firii” (Ovidiu-Metamorfoze, transpus în proză).

The age of Man and the feasts of the year (Summary)

As we know, there is a relationship between microcosmos and macrocosmos, between life of human beings and life of the year. This study proves the similarity between birthfeasts rituals and those from the beginning of the year.

The moment of maturity of the year has perfect resemblance with the wedding ceremonial and the late autumn feasts, until Christmas has obvious funeral resonances, also seen at the burial feast.

Bibliografie

1. T. Pamfilie - Sărbătorile la români, Crăciunul, 1914.
2. I. Conea - Clopotiva, un sat din Hateg, vol. 2, Buc., 1940.
3. C. Rădulescu - Codin și D. Mihalache - Sărbătorile poporului, Buc., 1900.
4. T. Pamfilie - Sărbătorile de vară la români, Buc., 1910.
5. M. Vulcănescu - Mitologia română, Ed. Academiei, Buc., 1985.
6. I. Ghinoiu - Vârstele timpului, Ed. Meridiane, Buc., 1988.
7. T. Pamfilie - Sărbătorile de toamnă și postul Paștelui, Buc., 1914.